

Beveczky Gábor
MTA BTK ITI
Ami a Monarchiából ránk esett

A *Magyar Statistikai Évkönyv* a 19. század végén, a 20. század elején egyedül azt nevezte vegyes házasságnak, ha az összeházasodó férfi és nő két különböző vallásfelekezethez tartozott, bár talán helyesebb lett volna megkülönböztetni egymástól a felekezeti és a nyelvi vegyes házasságokat. Más szempontok (születés, halál, a testi és szellemi fogyatékoság, iskolaügy, irástudás stb.) esetében többnyire párhuzamosan találhatók a felekezeti és a nyelvi adatok, a házasságoknál azonban az *Évkönyv*, nem könnyen megállapítható okokból, eltekintett a következetességtől.

Érdeemes megnézni egy példát. Az *Évkönyv* 1885 és 1888 közötti köteteiben (mindig a 22-31. oldalakon) megyei adatokat lehet találni a felekezeti vegyes házasságokról. Az 1888-as kötetből például megtudjuk, hogy Torontál vármegyében 38 görögkeleti férfi és római katolikus nő, valamint 6 római katolikus férfi és görögkeleti nő házasodott össze az év során. Az arány korábban is hasonló volt: 1885: 27-6, 1886: 22-8, 1887: 27-9. Az ország egészében ugyanebben az évben (96-97. oldalak) egyfelől 250 görögkeleti férfi és római katolikus nő, másfelől 173 római katolikus férfi és görögkeleti nő házasodott össze (1885: 240-190, 1886: 255-192, 1887: 236-170). A párhuzamosság logikája megkövetelné, hogy a felekezeti adatok mellett a nyelvi vegyes házasságokról is szerepeljenek megyei és országos adatok. Nem szerepelnek. Az efféle adatoknak a hiánya egyike az *Évkönyv* nehezen érthető furcsaságainak. Nyelvi ügyekben az *Évkönyv* egyébként máskor is ügyetlenkedik, változtatja a szempontokat, és mutat – a magyar iránti – elfogultságot a tárgyilagosság és a szakszerűség rovására. 1993-tól pedig, sajnos, eltűnnek az *Évkönyvből* a megyei, részletes adatok a felekezeti vegyes házasságokról. Megjelennek viszont – „A házasulók anyanyelv szerint” cím alatt – az országos adatok a nyelvi vegyes házasságokról. Ez a rovat természetesen „A házasulók vallás szerint” után következik.

A felekezeti vegyes házasságok táblázataiból egyébként érdekes dolgok derülnek ki. Egyebek mellett az, hogy az egyik felekezethez tartozó nők és férfiak nem ugyanabban az arányban választottak maguknak párt valamely másik felekezet tagjai közül, és ezek a preferenciák évtizedeken át megmaradtak. Más szempontból meg lehet ezt úgy is fogalmazni, hogy az egymásnak juttatott menyasszonyok és vőlegények számát tekintve nincs viszonyosság vagy kiegyensúlyozott kölcsönösség az egyes felekezetek között. Ez látható a fenti torontáli példák esetében is. A római katolikusok minden más felekezetnek több feleséget adnak, mint ahány férjet, a görög keletiek pedig minden más felekezetnek több férjet adnak, mint ahány feleséget. Ugyanez megfordítva igaz a római katolikus férjekre és görög keleti feleségekre.

Az egyes felekezetek más és más arányban házasodnak felekezeten belül és kívül. Az alábbi táblázat olvasási módja a következő: 1891-ben a római katolikus menyasszonyok 6.78 százaléka házasodott össze valamely más felekezetből származó vőlegénnyel.

felekezet	év	nő	férfi
római katolikus	1891.	6.78	6.39
	1895.	7.38	6.86
	1900.	8.63	7.64
	1905.	9.21	8.03
	1910.	10.78	9.06

görög katolikus	1891.	12.62	12.73
	1895.	14.55	14.93
	1900.	16.61	16.07
	1905.	17.36	16.50
	1910.	16.65	17.20
görög keleti	1891.	5.19	5.40
	1895.	5.74	6.58
	1900.	6.75	8.58
	1905.	7.22	8.88
	1910.	8.23	9.91
ágostai	1891.	14.95	15.38
	1895.	17.29	17.45
	1900.	17.68	18.72
	1905.	19.89	20.22
	1910.	21.51	22.79
református	1891.	13.03	13.92
	1895.	15.68	16.03
	1900.	17.88	19.23
	1905.	19.47	22.07
	1910.	21.88	24.40
unitárius	1891.	32.05	29.69
	1895.	35.46	38.60
	1900.	42.97	43.50
	1905.	46.34	47.39
	1910.	49.21	45.90
izraelita	1891.	-	-
	1895.	1.68	2.38
	1900.	3.13	3.00
	1905.	3.51	3.54
	1910.	4.95	5.22

A legérdekesebb adat bizonyára az, hogy 1910-ben már csaknem minden második unitárius nő a felekezeten kívül talál férjet magának. Nyilván magyarázatot kellene keresni arra is, melyik felekezet miatt házasodik inkább önmagában, mint másokkal, s hogy ezen belül is, melyik felekezetben miért házasodnak a férfiak vagy a nők inkább befelé, mint kifelé. Mindenesetre a viszonyosság hiánya, az egyensúlytalanság akár ebből a táblázatból is kiderül. A táblázatból az is látszik, hogy mintegy két évtized alatt jelentősen emelkedik a felekezeti vegyes házasságok aránya.

A felekezeti vegyes házasságok országos jelzőszámai szintén emelkedést mutatnak abszolút számokban is, százalékokban is. A kettő megkülönböztetése azért szükséges, mert közben az ország lakossága is növekedett:

év	absz.	%
1881	10.741	7.84
1890	11.090	8.98
1900	16.616	11.18
1911	22.874	13.34

Az országos számokhoz képest a megyei és városi szintű adatokban nagy a változatosság. Vannak megyék és városok, melyekben a felekezeti vegyes házasságok aránya alacsony, illetve nagyon alacsony. A nagyon alacsony 1-3 százalékot jelent, az alacsony pedig néhány százalékpontnyi szintet az országos átlag alatt. A nagyon alacsony arányú megyék és városok rendszerint azok helyek, melyekben valamely felekezet mintegy 80-90 százalékban van jelen. (1890-es adatok.)

megye, város	felek. vegy. ház. %	r. kat. %	gör. kat. %	gör. kel. %	ág. %	ref. %	unit. %	izr. %
Sopron vm.	1.40	86.64	0.01	0.00	10.08	0.05	0.00	3.22
Szabadka	1.41	91.61	0.20	3.41	0.34	0.92	0.01	3.49
Nyitra vm.	1.46	77.46	0.01	0.01	13.79	1.85	0.00	6.87
Trencsén	1.89	86.66	0.03	0.05	8.33	0.11	0.00	4.82
Moson	1.99	86.82	0.01	0.01	10.31	0.11	0.01	2.73
Zala	2.13	91.84	0.01	0.01	2.01	2.95	0.00	3.66
Heves	2.15	87.24	0.06	0.03	0.39	7.61	0.01	4.65
Torontál	2.19	46.73	0.67	46.13	3.36	1.72	0.01	1.13
Pozsony vm.	2.20	85.64	0.01	0.01	6.10	2.54	0.00	5.70
Bars	2.28	83.56	0.01	0.00	1.98	11.07	0.01	3.37
Árva	2.42	88.30	0.01	0.00	8.43	0.03	-	3.23
Esztergom vm.	2.51	83.80	0.02	0.03	0.75	11.65	0.00	3.75

Torontál vármegye kivétel. Itt a legnagyobb felekezet, a római katolikusok aránya nem 80 vagy 90, hanem mindössze 46.73 százalék. Ugyanakkor a görög keletiek aránya csaknem ugyanekkora, 46.13 százalék. A két felekezet együtt a megye 92.86 százaléka. Mint fentebb láttuk, mind a római katolikusok, mind a görög keletiek a leginkább önmagukban házasodó felekezetek közé tartoztak. Ráadásul mindkét felekezet elég nagy volt (a római katolikusok 266.766, a görög keletiek 263.304 lelket számláltak) ahhoz, hogy a házasulók a sajátjukon belül találjanak maguknak párt. Hozzá kell ehhez még azt is tenni, hogy történetesen ez a két felekezet, a legnagyobb és a harmadik legnagyobb, nemigen házasodott egymással.

	r. kat. férj g. kel. feleség	g. kel. férj r. kat. feleség
1896	167	384
1897	175	331
1898	180	319
1899	179	370
1900	183	423
1901	220	434
1902	190	407
1903	223	487
1904	230	523
1905	231	469
1906	233	503
1907	319	608

1908	269	610
1909	272	625
1910	301	667

Ezek a számok a két felekezet létszámához képest alacsony összeházasodási hajlandóságot jeleznek. Összehasonlításképpen érdemes megnézni egyrészt, hogyan házasodtak a római katolikusok és a görög keletiek a többi felekezettel, másrészt a felekezetek országos számarányait 1900-ban:

r. kat. férj g. kat. feleség	g. kat. férj r. kat. feleség	r. kat. férj ágost. feleség	ágost. férj r. kat. feleség	r. kat. férj ref. feleség	ref. férj r. kat. feleség	r. kat. férj unit. feleség	unit. férj r. kat. feleség	r. kat. férj izr. feleség	izr. férj r. kat. feleség
1.179	1.189	1.366	1.538	2.618	2.956	64	67	140	150

g. kel. férj g. kat. feleség	g. kat. férj. g. kel. feleség	g. kel. férj ágost. feleség	ágost. férj g. kel. feleség	g. kel. férj ref. feleség	ref. férj g. kel. feleség	g. kel. férj unit. feleség	unit. férj g. kel. feleség	g. kel. férj izr. feleség	izr. férj g. kel. feleség
1.019	935	39	29	143	112	9	5	11	4

felekezet	absz.	%
r. kat.	8.136.108	48.7
g. kat.	1.830.815	10.9
g. kel.	2.187.242	13.1
ágost.	1.250.285	7.5
ref.	2.409.975	14.4
unit.	67.988	0.4
izr.	826.222	4.9

De térjünk vissza Torontál vármegyéhez, és nézzük meg a nemzetiségi összetételét 1890-ben:

	magyar	német	szlovák	román	rutén	horvát	szerb
Torontál	96.074 16.83%	177.543 31.10%	13.789 2.42%	87.126 15.26%	28 0.01%	4.631 0.79%	178.518 31.28%

A magyar és német anyanyelvűek összege az egyik oldalon, a román és szerb anyanyelvűek összege a másikon nagyjából megfelel a felekezeti 46-46 százaléknak. De – mivel az *Évkönyv* nem közöl megyei adatokat a nyelvi vegyes házasságokról – ezen a ponton megáll a tudomány. Nem lehet tudni – az *Évkönyv* mulasztásából kifolyólag –, hogy Torontál vármegyében hány magyar-német és román-szerb házasság volt. Elvben elképzelhető, hogy a felekezeteken belül a nemzetiségek is szinte kizárólag önmagukban házasodtak, mint ahogyan az is elképzelhető, hogy jelentős mértékű vőlegény-menyasszony cserekapcsolatok voltak közöttük.

Ezzel, sajnos, le is lehet zárni ezt a gondolatmenetet, de érdemes még megtekinteni a fenti lista túlsó végét is, vagyis azokat a megyéket és városokat, melyekben a felekezeti vegyes házasságok aránya meghaladja a 20 százalékot.

megye, város	felek.	r. kat.	gör.	gör.	ág.	ref.	unit.	izr.
--------------	--------	---------	------	------	-----	------	-------	------

	vegy. ház. %	%	kat. %	kel. %	%	%	%	%
Abaúj-Torna	20.16	54.79	10.34	0.04	3.01	25.70	0.00	6.12
Komárom	20.37	53.61	0.03	0.16	2.70	28.76	0.01	14.72
Budapest	20.38	64.24	0.56	0.45	5.69	7.73	0.69	21.00
Ung	20.51	21.32	53.38	0.04	0.38	13.35	0.00	11.53
Temesvár	21.14	68.17	1.54	12.19	2.81	2.81	0.11	12.21
Arad	21.52	51.84	2.45	22.00	2.99	9.30	0.05	11.40
Szabolcs	23.62	26.59	19.02	0.05	6.32	39.37	0.00	8.65
Zemplén	25.39	37.09	30.82	0.01	2.27	19.61	0.01	10.19
Szatmárnémeti	26.31	19.04	17.43	0.05	0.48	46.45	0.02	16.53
Nagyvárad	29.26	31.20	6.45	5.80	1.76	28.22	0.22	26.24
Marosvásárhely	37.27	28.16	5.22	1.21	2.75	52.98	2.44	7.20
Kolozsvár	47.91	34.34	10.01	1.49	4.37	38.53	3.78	7.37

Az egyes felekezetek egymáshoz viszonyított aránya és a felekezeti vegyes házasságok aránya, úgy látszik, összefügg egymással. A magas vegyes házassági arányú megyékben és városokban valamely felekezet ritkán (mindössze két helyen) nagyobb 60 százaléknál és nem túl gyakran (5 helyen) nagyobb 50 százaléknál.

Mit lehet megtudni az *Évkönyvből* a Magyarországon használt nyelvek viszonyáról? 1896-ban és 1897-ben, vagyis mindössze kétszer, az *Évkönyv* érdekes számsorokat tett közzé a magyarok és a magyarországi nemzetiségek nyelvtudásának egyik vonatkozásáról. „A házasulók anyanyelv és nyelvismeret szerint” rovatban található adatok nem igényeltek népszámlálást, akár évről évre megismételhetők lettek volna, mert a forrásuk a házasságkötéskor kitöltött statisztikai adatlap volt. Az *Évkönyv* adatai alapján készített következő táblázatból leolvasható, hogy 1896-ban a vőlegények és menyasszonyok hány százaléka tudott az anyanyelvén kívül más nyelven is.

nemzetiség	vőlegény %	menyasszony %
magyar	30.27	25.34
német	57.70	45.84
szlovák	23.53	19.10
román	21.63	15.44
rutén	16.48	13.03
horvát	59.77	50.42
szerb	30.34	18.11

Hogy legtöbben a horvátok és a németek közül tudtak más nyelveken is, nem teljesen meglepő, de az, hogy csaknem kétszer annyian, mint az utánuk következő szerbek és magyarok, már-már meglepő. Az *Évkönyv* magyar iránti elfogultsága egyebek mellett itt is tetten érhető: az *Évkönyv* táblázatában minden egyes nemzetiség esetében külön sor tartalmazza a magyarul beszélők számát. Az viszont nem derül ki, hogy a többi nyelvet kik és hányan beszéltek az anyanyelvüeken kívül. Ez az eljárás, szigorúan a magyar nyelv szempontjából is érthetetlen és értelmetlen. A 9.217 német anyanyelvű, más nyelvet is ismerő vőlegény közül 6.679 beszélt magyarul, és jó, hogy ezt meg lehet tudni. De a magyar nyelv helyzetének megértéséhez, az országban beszélt nyelvek viszonyának és dinamikájának

megállapításához tudni kellene – lehetőleg minél részletesebben, megyei, városi, járási és akár községi szinten is –, milyen nyelveken beszélt az a 2.538 német vőlegény, aki ismert a németen kívül valamilyen más nyelvet is, de az nem a magyar volt. Ugyanez a többi nyelvre is igaz – és nem csak a házасulókra.

Érdekes továbbá az is, hogy a nyelvtudás, mint alább látni fogjuk, minden nemzetiségnél messze – némely esetben tízszeresen is – meghaladja a nyelvi vegyes házasságok országos arányát, vagyis nem a nyelvtudás hiánya volt az akadály a magasabb, vagy akár jóval magasabb arányú nyelvi vegyes házasságoknak.

A nyelvi vegyes házasságok a felekezeti vegyes házasságokhoz hasonló kilengéseket mutatnak megyénként és városonként – azzal a megszorítással, hogy alacsonyabb szintről indulnak és alacsonyabb szintre jutnak el. Ugyanakkor a legkisebb és legnagyobb arányú nyelvi vegyes házasságok nem ugyanott voltak, mint a felekezetié. Voltak egybeesések és átfedések, de a nyelvek másképpen tagolták az országot, mint a felekezetek. (Ezek az adatok nem az *Évkönyvből*, hanem a következő helyről származnak: *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 7. kötet. A magyar korona országainak 1900., 1901., 1902. évi népmozgalma. Szerkeszti és kiadja a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1905. A *Közlemények* bizonyos szempontból gazdagabb, de néha átgondolatlanabb és kuszább, mint az *Évkönyv*. A nyelvi vegyes házasságok megyei szintű adatainak ismertetésekor például nem derül ki – visszatérve a fenti példához –, hogy Torontálban hány magyar és német házасodott össze. A nyelvi és felekezeti párhuzam itt sem él: a nyelvi vegyes házasságok számait nem ugyanazon a jól bevált módon közlik, mint a felekezeti vegyes házasságok adatait.)

A nyelvi vegyes házasságok szintje a következő helyeken volt a legalacsonyabb:

	nyelvi vegy. ház. %	magyar %	német %	szlovák %	román %	rutén %	horvát %	szerb %
Hódmezővásárhely	-	99.3	0.3	0.2	0.1	0.0	0.0	0.0
Jász-Nagykun-Szolnok	0.18	99.4	0.3	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0
Hajdú	0.28	99.7	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	-
Debrecen	0.32	98.6	0.9	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0
Heves	0.38	99.1	0.3	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0
Kecskemét	0.68	99.2	0.6	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Udvarhely	0.70	95.3	1.8	0.0	2.5	0.0	0.0	0.0
Hunyad	0.88	10.6	3.0	0.2	84.7	0.2	0.0	0.0

És a következő helyeken a legmagasabb:

	nyelvi vegy. ház. %	magyar %	német %	szlovák %	román %	rutén %	horvát %	szerb %
Pécs	18.20	78.0	17.1	0.5	0.1	0.0	1.5	0.1
Újvidék	18.72	35.6	21.8	4.9	0.1	1.0	1.9	33.9
Sopron v.	20.25	38.5	56.4	0.4	0.0	0.0	2.3	0.0

Pancsova	24.02	14.2	39.8	1.0	1.8	0.0	0.7	42.0
Temesvár	24.65	36.0	51.7	0.5	6.9	0.0	0.2	2.9
Kassa	24.75	66.3	8.1	22.9	0.0	0.1	0.1	0.0
Pozsony v.	29.27	30.5	52.2	14.6	0.0	0.0	0.4	0.0

A következő két táblázat a nyelvek és a felekezetek országos viszonyát mutatja. Az első táblázat olvasási módja: 1890-ben a magyar anyanyelvűek 56.60 százaléka római katolikus.

	év	r. kat.	g. kat.	g. ke.	ágost.	ref.	unit.	izr.
magyar	1890.	56.60	2.45	0.25	4.21	29.44	0.82	6.13
	1900.	57.33	2.83	0.36	4.15	27.56	0.78	6.87
német	1890.	66.65	0.05	0.05	20.19	1.23	0.00	10.23
	1900.	67.58	0.07	0.09	20.54	1.24	0.00	10.41
szlovák	1890.	70.02	5.17	0.04	23.43	0.56	0.00	0.70
	1900.	70.65	5.07	0.03	23.09	0.55	0.00	0.52
román	1890.	0.26	37.48	61.94	0.04	0.03	0.00	0.20
	1900.	0.31	38.04	61.28	0.08	0.06	0.00	0.15
rutén	1890.	0.64	98.81	0.20	0.01	0.01	0.00	0.30
	1900.	0.78	96.70	0.09	0.01	0.01	0.00	2.38
horvát	1890.	99.27	0.03	0.45	0.05	0.00	-	0.14
	1900.	98.97	0.13	0.58	0.07	0.01	0.00	0.20
szerb	1890.	16.33	0.43	82.87	0.02	0.00	-	0.01
	1900.	1.22	0.49	97.94	0.02	0.01	0.00	0.01

Érdekes, hogy 1890 és 1900 között mennyire megugrott a szerbek között görög keletiek aránya, és hogy a tíz év alatt elfogytak a szerb nyelvű római katolikusok. 1900-ra a horvátok és a rutének mellett a szerbek is abba a csoportba tartoztak, melyben az anyanyelv és felekezet nagyjából egybeesett.

A második táblázat olvasási módja: 1890-ben a római katolikusok 57.52 százaléka magyar.

	év	magyar	német	szlovák	román	rutén	horvát	szerb
r. kat.	1890.	57.52	18.30	18.34	0.09	0.03	2.51	1.11
	1900.	60.49	16.47	17.25	0.10	0.04	2.31	0.06
g. kat.	1890.	10.89	0.06	5.91	58.52	22.62	0.00	0.12
	1900.	13.39	0.07	5.51	57.82	22.30	0.01	0.08
g. ke.	1890.	0.92	0.05	0.03	77.67	0.03	0.04	19.87
	1900.	1.44	0.08	0.03	77.98	0.01	0.05	19.49
ágost.	1890.	26.24	34.02	37.65	0.10	0.00	0.00	0.00
	1900.	28.55	32.62	36.73	0.17	0.00	0.01	0.00
ref.	1890.	97.89	1.11	0.48	0.04	0.00	0.00	0.00
	1900.	98.23	1.02	0.46	0.07	0.00	0.00	0.00
unit.	1890.	98.32	0.16	0.07	0.34	0.00	-	-
	1900.	99.08	0.16	0.05	0.40	0.00	0.00	0.00
izr.	1890.	63.77	33.00	1.88	0.75	0.16	0.03	0.01
	1900.	71.52	25.05	1.26	0.50	1.22	0.04	0.00

A második táblázatból egyebek mellett az derül ki, hogy a római katolikusok és az ágostaiak zömét magyarok, németek és szlovákok alkották. Görög katolikusok főképpen románok és

rutének, görög keletiek románok és szerbek voltak. Az unitáriusok és a reformátusok pedig szinte kizárólag magyarokból álltak.

Ha a felekezetek mintájára megnézzük, mely nyelv beszélői milyen arányban házasodtak más anyanyelvűekkel, a következő számokat kapjuk.

nyelv	év	nő %	férfi %
magyar	1896.	3.31	3.86
	1900.	3.15	3.52
	1905.	2.47	3.20
	1910.	2.58	3.20
német	1896.	12.31	9.56
	1900.	10.78	8.71
	1905.	10.63	7.80
	1910.	11.36	8.58
szlovák	1896.	5.82	3.91
	1900.	5.59	3.37
	1905.	5.83	2.72
	1910.	5.62	2.39
román	1896.	2.16	2.65
	1900.	1.88	2.15
	1905.	1.87	2.22
	1910.	2.13	2.58
rutén	1896.	2.88	2.29
	1900.	3.20	2.28
	1905.	2.08	1.34
	1910.	1.57	1.20
horvát	1896.	8.45	12.07
	1900.	8.40	9.04
	1905.	8.66	8.84
	1910.	12.25	9.46
szerb	1896.	3.30	5.82
	1900.	2.85	5.71
	1905.	2.57	5.19
	1910.	3.09	7.48

Az oksági viszonyok nem világosak, de feltűnő, hogy a kifelé házasodás adatai valamelyest hasonlítanak a nyelvtudás adataira. Leginkább a németek és horvátok tudnak más nyelveken és házasodnak kifelé, legkevésbé pedig románok és rutének. Külön érdekes, hogy a szlovák nyelvű nők és a szerb nyelvű férfiak majdnem ugyanolyan arányban házasodnak kifelé. A szlovák férfiak kifelé házasodási hajlandósága viszont a szerb nőkének felel meg. Ennek a megfélemlésnek a kibontása nyilván komoly társadalomtörténeti tanulságokkal járna.

Nyelvi vegyes házasságok országos számai sokkal alacsonyabbak, mint a felekezeti vegyes házasságoké:

év	absz.	%
1896	4.818	3.79
1900	5.080	3.41

1905	4.483	3.03
1910	4.985	3.14

A két adatsor összevetéséből, valamint a nyelvtudási adatok ismeretében arra lehet következtetni, jóval kevesebb társadalmi akadályt kellett leküzdenie annak, aki más felekezeti házastársat választott, mint annak, aki más anyanyelvűt. Ezek alapján vajon hány magyar anyanyelvű, római katolikus vallású férfi vett feleségül román anyanyelvű, görög keleti vallású nőt 1900-ban? A valószínűségét az efféle eseménynek ki lehet számolni, de a tényleges adatok érdekesebbek lennének. Ha az empirikus adatokra, és nem a valószínűségekre vagyunk kíváncsiak, a kérdést az *Évkönyv* alapján nem lehet megválaszolni. Az adatokat begyűjtötték, csak éppen nem tették közzé. És még csak nem is azt kérdeztük, bár az is jogs lenne, történt-e ilyesmi Torontál vármegyében.

Az egyes nyelvek beszélőinek összeházasonási táblázata, miképpen a hasonló felekezeti táblázat, túl nagy és bonyolult, hogy egyetlen lapra elférjen. Az alábbiakban a táblázatnak mindössze két részlete szerepel, és ez a kettő is csak azért, hogy kiderüljön: a különböző nyelvek beszélőinek összeházasonási hajlandósága – a növekedés vagy csökkenés ellenére is – évtizedeken át önmagához hasonló mintázatokat eredményez.

	magyar férj német feleség	német férj magyar feleség	magyar férj szlovák feleség	szlovák férj magyar feleség	magyar férj román feleség	román férj magyar feleség
1896	1.515	1.132	601	388	252	292
1897	1.490	1.166	565	405	222	263
1898	1.542	1.172	630	395	225	290
1899	1.454	1.181	623	390	305	308
1900	1.468	1.166	620	415	311	332
1901	1.396	1.137	711	367	287	335
1902	1.508	1.055	605	364	319	386
1903	1.301	1.080	558	283	277	319
1904	1.398	1.062	638	314	354	373
1905	1.357	937	600	264	306	329
1906	1.312	932	649	281	331	378
1907	1.458	996	689	292	444	397
1908	1.409	1.037	610	254	404	509
1909	1.375	1.012	591	242	425	504
1910	1.380	976	589	234	432	502

	német férj szlovák feleség	szlovák férj német feleség	német férj román feleség	román férj német feleség
1896	189	159	48	95
1897	202	170	44	95
1898	197	166	64	100
1899	263	171	57	107
1900	192	141	48	108

1901	167	161	61	116
1902	175	140	44	101
1903	169	126	54	107
1904	182	113	70	119
1905	173	104	56	120
1906	162	89	53	105
1907	146	107	80	153
1908	137	91	68	130
1909	154	102	71	164
1910	163	78	82	156

A magyarok házasodási szokásai a németekére hasonlítanak, a románoké pedig az itt nem szereplő szerbekére. A magyar-szlovák és német-szlovák házasságokban mindig több magyar és német férj van, mint szlovák. A magyar-román és német-román házasságokban (valamint a magyar-szerb és német-szerb) házasságokban pedig egy kivétellel évről évre több román (és szerb) férj van, mint magyar és német. Hogy miképpen alakult ki, és milyen társadalmi mechanizmusok tartották fenn hosszú időn át a völegény-menyasszony cserekapcsolatoknak ezt a rendszerét, történészek, történeti demográfusok és szociológusok nyilván vizsgálták már, de a kérdésre vonatkozó szakirodalmat, bár kerestem – igaz, nem nagyon kitartóan –, nem találtam. Mindenesetre meglehetősen valószínűnek látszik, hogy az arányok nem véletlenszerűen rendeződnek újra meg újra ugyanazokba a mintázatokba. A különböző nyelvű nőket és férfiakat házaspárrá alakító társadalmi rendszer megléte éppen a hasonló módon ismétlődő kiegyensúlyozatlanságban, a kölcsönösség és a viszonyosság nagyjából azonos módon újratermelő hiányában fedezhető fel.

Mit találunk, viszonyosságot, kölcsönösséget vagy valami mást, ha a nyelvtudást megyei és városi szinten vizsgáljuk?

Nem az *Évkönyv*ben, hanem egy másik statisztikai kiadványban (*Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 5. kötet, A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Harmadik rész: a népesség részletes leírása. Budapest, Pesti könyvnyomda részvénytársaság, 1907.) azt olvashatjuk, hogy Baranya megyében 242 magyar anyanyelvű beszélő tudott románul (422. o.). A megyében azonban egyetlen egy román anyanyelvű személy sem élt. Miből adódik ez a kiegyensúlyozatlanság? Kikkel beszéltek románul a különböző községekben élő magyar anyanyelvű beszélők, ha helybéli románok egyáltalán nem voltak?

Ez a példa – sok más hasonló eset társaságában – a népszámlálások nyelvi részének alapvető hibájára világít rá, nevezetesen arra, hogy nem vesz tudomást, nem képes tudomást venni a két- és többnyelvű beszélőkről. A kétnyelvűségnek voltaképpen már akkor is elő kellett volna jönnie, amikor a nyelvi vegyes házasságok országos számait ismertette az *Évkönyv*. Közismert, nem igényel semmiféle bizonyítást, hogy a nyelvi vegyes házasságokban született emberek egyszerre több nyelvnek egyaránt lehetnek anyanyelvi beszélői. Számukra az otthonról hozott nyelvek egyike sem idegen nyelv. A nacionalizmus ideológiája azonban semmi ilyesmiről nem vesz tudomást. Logikája a vagy-vagy alapon működik. Valaki vagy magyar, vagy szlovák. Vagy horvát, vagy német. De egyszerre mindkettő nem lehet. A népszámlálások ilyen alapon sorolták be a népességet a különböző kategóriákba.

De mi történt Baranyában? A táblázat szerencsére tartalmaz korosztályokat is. Azt találjuk, hogy a 0-3 éves csoportba 6, a 3-6 éves csoportba 19 magyar anyanyelvű, románul is beszélő

személy tartozik – bizonyosságául annak, hogy ők eleve többnyelvű környezetben nőnek fel. Baranyában 1900-ban valószínűleg nem 242 magyar anyanyelvű, románul is tudó, hanem 242 magyar-román kétnyelvű ember volt, akiket a népszámlálás egységesen a magyar anyanyelvű kategóriába sorolt.

Hogyan lehet megbizonyosodni erről a feltevésről? Ha a tíz évvel korábbi népszámlálási adatokat nézzük, akkor ugyanúgy azt találjuk, hogy Baranyában nem voltak románok. Ha viszont húsz évet megyünk vissza az időben, akkor azt látjuk, hogy ekkor még 478 román élt Baranyában. (Keleti Károly *A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján*. A Magyar Tudományos Akadémia kiadóhivatala, Budapest, 1882. 36. o.) Ha ennek alapján kezdünk el keresgélni, akkor még azt is meg lehet mondani, Baranyában mely településen hány román lakott. (*A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve*. Kiadja az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1882.)

A statisztikák alapján sok más helyen is lehet a baranyaihoz hasonló kiegyensúlyozatlan helyzetet találni. Mindenesetre Szabolcs érdekes hely lehetett: 14.985 magyar anyanyelvű tudott németül, 17.951 szlovákul, 1.818 románul, 1.289 ruténül, de a megyében mindössze 707 német, 2.055 szlovák, 71 román és 154 rutén anyanyelvű személy élt. Ha ez igaz, akkor az utóbbiak egyfolytában olyan magyarokba futhattak, akikkel a saját (német, szlovák, román, rutén) anyanyelvükön tudtak társalogni.